

การเดินทางบนเส้นทางธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช
ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา

THE JOURNEY ON THE PATH OF DHAMMA OF KING ASOKA THE GREAT
IN BUDDHIST LITERATURE

ต้อง นวลจันทร์¹, พระมหาพุทธสรณ์ ชัยสมบัติ², พระมหาศรัญญ มหาวิโร³
และ พฤษธร โรสเรส⁴

Tong Nualchan¹, Phramaha Phouthasone Xaysomebath²,
Phramaha Saranyu Mahaveero³ and Prutthorn Rosres⁴

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวิโรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย¹⁻⁴
Vajirañāṇavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.

Email: tong.nualchan@hotmail.com

Received 14 October 2025; Revised 24 October 2025; Accepted 6 December 2025 2025

การเดินทางบนเส้นทางธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา

ต้อง นวลจันทร์

พระมหาพุทธสรณ์ ชัยสมบัติ

พระมหาศรีบุญ มหาวิโร และพฤตธร โรสเรส

บทคัดย่อ

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ พระราชาอาณาจักรของพระองค์ ทรงแผ่ไพศาลไปทั่วชมพูทวีป โดยมีศูนย์กลางพระราชอำนาจอยู่ที่นครปาฏลิบุตร พระองค์ทรงเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีตัวตนอยู่จริงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 หลังจากที่ได้ทรงนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ได้ทรงตนในฐานะพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงทศพิธราชธรรม ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างอารามวิหาร พระสถูปเจดีย์ ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 3 การส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ จำนวน 9 สาย อันนำมาสู่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาที่ประดิษฐานลงยังดินแดนต่าง ๆ เช่น ลังกา ทวีป และดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ หลักธรรมที่ปรากฏในศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นหลักธรรมที่ไม่จำกัดกาล ซึ่งในยุคปัจจุบันหากได้ศึกษาเรื่องราวของพระองค์แล้ว ก็สามารถที่จะนำหลักธรรมมาปฏิบัติได้ โดยหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การมีเมตตา ไม่เบียดเบียนชีวิตสรรพสัตว์

พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ที่รจนาขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้นมา คือ คัมภีร์ทีปวิงสะ นิทานวรรณนาในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มहाวงศ์ อโศกาวทาน และศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราชในหลักฐานเหล่านี้ สามารถนำมาร้อยเรียงให้เกิดเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งเนื้อความในแต่ละคัมภีร์ยังสะท้อนให้เห็นถึง คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางวรรณกรรม และเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ดำเนินรอยตามปฏิปทาของพระองค์

คำสำคัญ: การเดินทาง; เส้นทางธรรม; พระเจ้าอโศกมหาราช; วรรณกรรมพระพุทธศาสนา

THE JOURNEY ON THE PATH OF DHAMMA OF KING ASOKA

THE GREAT IN BUDDHIST LITERATURE

Tong Nualchan, Phramaha Phouthasone Xaysomebath,
Phramaha Saranyu Mahaveero, and Prutthorn Rosres

ABSTRACT

King Asoka the Great was a monarch of the Maurya Dynasty whose empire extended across the entire Indian subcontinent, with the center of his royal authority located in the city of Pataliputra. He was a real historical figure who lived during the 3rd century Buddhist Era. After he embraced Buddhism, he conducted himself as a righteous king who upheld the Ten Royal Virtues. He actively supported and strengthened Buddhism through the construction of monasteries, temples, and stupas, as well as by patronizing the Third Buddhist Council. He also sent nine groups of missionary monks to propagate Buddhism in various regions, which contributed significantly to the stability and enduring presence of Buddhism in lands such as Sri Lanka and areas of Southeast Asia. Moreover, the teachings inscribed on King Ashoka's rock edicts are timeless. In the present day, studying his life and actions allows one to apply these teachings in practice. One particularly important principle is the cultivation of compassion and the commitment to refrain from harming living beings.

The royal biography of King Asoka the Great appears in Buddhist literary works composed from around the 9th Buddhist Era onward—namely the *Dipavamsa*, the narrative introduction (*Nidānavannana*) in the *Samantapāsādikā*, the *Mahāvamsa*, the *Asokāvadāna*, and the Ashokan rock inscriptions.

The accounts concerning King Asoka found in these sources can be woven together into a remarkably coherent narrative. Moreover, the content of each text reflects historical and literary value, and the story of King Asoka serves as an exemplary model for those who follow in his footsteps.

Keywords: The Journey; The Path of Dhamma; King Ashoka the Great; Buddhist Literature

บทนำ

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์บุคคลหนึ่งที่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ยุคอินเดียโบราณ เมื่อประมาณ 300 ปีก่อนคริสตกาล หรือราวพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาได้ถ่ายทอดพระราชประวัติของพระองค์ไว้อย่างน่าสนใจ คือชีวิตในช่วงแรกของพระองค์ ก็เฉกเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไปที่มีทั้งความรัก ความโลภ ความโกรธ และความหลง แต่เมื่อพระองค์ได้ดำเนินชีวิตเข้ามาสู่ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์จึงได้รับการยกย่องขนานพระนามว่า พระเจ้าธรรมโศกราช หรือพระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม ด้วยเหตุผลที่ว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงเป็นเอกอัครราชูปถัมภกในการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงสร้างวิหารอาราม อันได้แก่ วัดอโศการาม และพระสถูปเจดีย์ทั่วพระราชอาณาจักรของพระองค์

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในประวัติศาสตร์ แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านมานานถึง 2307 ปี แต่พระนามของพระองค์ยังคงเป็นที่จดจำของผู้คน และมีการกล่าวถึงอยู่เสมอ เฮอร์เบิร์ต จอร์จ เวลส์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ และเป็นนักเขียนนวนิยายวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ซึ่งเขาผู้นี้ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด ได้กล่าวยกย่องพระเจ้าอโศกมหาราชไว้ในหนังสือ *The Outline of History* ดังใจความว่า “ท่ามกลางพระนามของบรรดาพระมหากษัตริย์จำนวนหมื่นพระองค์ ที่ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์ บ้างก็ยิ่งใหญ่ บ้างก็ทรงพระคุณมาก บ้างก็สุขุมคัมภีรภาพ บ้างก็สูงส่งยิ่ง ฯลฯ หากแต่พระนามของพระเจ้าอโศก ส่องแสงเจิดจ้าโดดเด่นเพียงพระนามเดียว ซึ่งเปรียบดังดวงดาราเพียงดวงเดียวเท่านั้น ตั้งแต่แม่น้ำวอลกาไปจนถึงญี่ปุ่น พระนามของพระองค์ยังเป็นที่ยกย่องอยู่ จีนและทิเบต แม้กระทั่งอินเดียซึ่งละทิ้งพระพุทธศาสนาไปแล้ว แต่ก็ยังรักษาราชประเพณีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ไว้ ผู้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันมีจำนวนมากหลายที่รำลึกถึงคุณูปการการการของพระองค์ ยิ่งกว่าที่จะรู้จักพระนามของพระเจ้าจักรพรรดิคอนสแตนติน หรือพระเจ้าชาลมาญ” (H.G. Wells, 1949, p. 204)

หากกล่าวถึงความโดดเด่นของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว กล่าวได้ว่า มิได้เกิดจากการที่พระองค์ทรงพิชิตอาณาจักรต่าง ๆ ผนวกเข้ารวมเข้าไว้ภายใต้จักรวรรดิโมริยะแต่อย่างใด สิ่งที่ทำให้พระองค์ได้รับการยกย่องนั้น เกิดจากการที่พระองค์ทรงดำรงตนเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม การปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยความมีเมตตา ดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของพสกนิกร พระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ด้วยความเป็นผู้ประพฤตินิรันดร์ ไม่เบียดเบียน เห็นคุณค่าของชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ ทรงเคารพในศาสนาอื่น ๆ ส่งเสริมสันติภาพแทนที่การทำสงคราม ทรงก่อตั้งสถานศึกษา โรงพยาบาล สถานเฝ้าเด็กกำพร้าสำหรับพสกนิกรของพระองค์ ซึ่งการกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ พระองค์ทรงพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า มีความเป็นไปได้ที่จะปกครองพระราชอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ โดยอาศัยเมตตาธรรม และการยอมรับฟังความเห็นที่แตกต่าง ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดสันติสุขและไม่ตรีจิต (อาร์นี โคแซค, 2567: 129)

พระเจ้าอโศกมหาราชจึงถือเป็นแบบอย่างของธรรมราชา ผู้ทรงนำหลักพระพุทธธรรมมาเป็นแนวทางแห่งการปกครอง ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านจากยุคแห่งการพิชิตด้วยอำนาจสู่ยุคแห่งการชนะด้วยธรรมะ (ธรรมวิชัย) พระองค์ทรงเปลี่ยนจากจันทรโคก ผู้ทรงอำนาจแห่งการรบ เป็นธรรมอโศกผู้ทรงอำนาจแห่งเมตตา การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสะท้อนถึง คุณค่าทางพระพุทธศาสนาในสามมิติสำคัญ คือ 1) มิติ

ธรรมะ (ศีลธรรมและทศพิธราชธรรม) พระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมและหลักศีลธรรมอย่างมั่นคง แสดงให้เห็นถึงอุดมคติของกษัตริย์ผู้ทรงธรรมที่มีเมตตา กรุณา และหิริโอตตัปปะเป็นรากฐานแห่งการปกครอง เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและสรรพชีวิตทั้งหลาย 2) มติการเผยแผ่ (การสังคายนาและพระธรรมทูต) พระองค์ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3 และส่งพระธรรมทูต 9 สายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวมถึงสุวรรณภูมิ การกระทำดังกล่าวเป็นหลักฐานของ “พุทธธรรมเชิงสันติ” ที่เน้นการสื่อสารแห่งเมตตาและความร่วมมือระหว่างชนชาติ 3) มติร่วมสมัย (การประยุกต์ในสังคมพุทธยุคโลกาภิวัตน์) พระราชจริยวัตรของพระองค์ยังคงมีคุณค่าต่อสังคมพุทธในปัจจุบัน โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาผู้นำที่มีจิตสำนึกทางศีลธรรม การบริหารด้วยหลักธรรมาภิบาล และการส่งเสริมสันติภาพในระดับโลก ซึ่งสะท้อนแนวคิด “การปกครองโดยธรรม” (Dhamma-based governance) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชจึงมิได้เป็นเพียงบุคคลทางประวัติศาสตร์ หากแต่เป็นต้นแบบของผู้นำเชิงพุทธผู้แสดงให้เห็นว่าการปกครองโดยธรรมย่อมนำไปสู่สันติสุขอันยั่งยืน ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม คุณค่าทางพระพุทธศาสนาในพระราชจริยวัตรของพระองค์จึงเป็นมรดกทางจิตวิญญาณที่ควรค่าแก่การศึกษาทั้งในมิติประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และการพัฒนาผู้นำทางศีลธรรมในโลกยุคใหม่

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราช

เรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราช มีปรากฏเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ 2 แห่งด้วยกัน โดยหลักฐานแห่งแรกนั้น เรียกว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ กล่าวว่า “พระเจ้าอโศกพระองค์นี้ หนังสือประวัติศาสตร์โบราณของลังกา และหนังสือพระพุทธศาสนาอื่น ๆ รวมทั้งคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเอง ได้เล่าชีวประวัติของพระองค์ไว้ให้เราทราบอย่างละเอียดเลยทีเดียว” (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 436) จากข้อคิดเห็นข้างต้นของศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ เมื่อนำมาเทียบดูแล้ว หนังสือประวัติศาสตร์โบราณของลังกา และหนังสือพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เป็นหลักฐานที่พวกเราชาวพุทธรู้จักกันเป็นอย่างดี คือ ตำนานฝ่ายพระบาลี และตำนานฝ่ายสันสกฤต โดยตำนานฝ่ายพระบาลี เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่บันทึกประวัติศาสตร์เรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชเอาไว้เป็นภาษาบาลี โดยเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชในตำนานฝ่ายพระบาลีปรากฏขึ้นครั้งแรกในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเรียกว่า ทิปังสะ แปลว่า พงศาวดารของเกาะ หรือพงศาวดารว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกา ทวีป โดยมาจากคำในภาษาบาลี 2 คำ คือ คำว่า ทิป แปลว่า ประทีปส่องสว่าง และคำว่า วงส แปลว่า วงศ์ หรือเผ่าพงศ์ ฉะนั้น ทิปังสะ จึงมีอีกความหมายหนึ่งว่า วงศ์อันรุ่งเรือง ซึ่งสื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้า และพระมหากษัตริย์ลังกาทวีป คัมภีร์ทิปังสะเป็นพงศาวดารภาษาบาลีเก่าที่สุดของบรรดาคัมภีร์ประเภทนี้ รจนาขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ไม่ปรากฏว่า ใครเป็นผู้รจนาคัมภีร์เล่มนี้

ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ สันนิษฐานว่า คัมภีร์ทิปังสะรจนาขึ้นที่วัดมหาวิหาร ในเมืองอนูราธปุระ คัมภีร์ดั้งเดิมนั้นเป็นภาษาบาลี รวบรวมเนื้อหาจากโบราณอรรถกถา มีลักษณะการแต่งที่ผิดพลาด ส่วนเนื้อหาที่แต่งเพิ่มขึ้นมาใหม่ก็ไม่ดีไปกว่าเนื้อหาเดิมเท่าไรนัก เนื้อหาเก่าซึ่งยกเอามาขึ้น มิได้เอามาจากคัมภีร์

แห่งเดียวกัน แต่เอามาจากหลายแห่ง จึงมักจะพบถ้อยคำเดียวกันนั้น ถูกกล่าวซ้ำในเนื้อหาอื่น ๆ (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 440-441) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคัมภีร์ที่ป้างสะยังมีความไม่สมบูรณ์ และมีข้อผิดพลาดอยู่บ้าง แต่ก็สามารถที่จะเป็นต้นแบบให้กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอื่น ๆ ได้สร้างสรรค์เนื้อหาให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในเวลาต่อมา อันได้แก่ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา และคัมภีร์มหาวิงสะ ซึ่งปรากฏความเป็นมา ดังต่อไปนี้

1. คัมภีร์สมันตปาสาทิกา เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนายุคต้น จัดอยู่ในประเภทของคัมภีร์อรรถกถา มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการอธิบายเนื้อความของคัมภีร์พระวินัยปิฎก จำนวน 5 คัมภีร์ คือ มหาวิงค์, ภิกขุณีวิงค์, มหาวรรค, จุลวรรค, และปริวาร คัมภีร์สมันตปาสาทิกา รวบรวมขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 10 หรือประมาณปีพุทธศักราช 972 – 973 โดยพระอรรถกถาจารย์ชาวเมืองพุทธคยานามว่า พระพุทธโฆสะ แต่เดิมอรรถกถาพระวินัยปิฎกมีเพียงภาษาสิงหลเท่านั้น พระพุทธสิริเห็นว่า สังฆกรรมนั้น มิได้อำนวยประโยชน์แก่ภิกษุในดินแดนอื่นนอกลังกาทวีป จึงอาราธนาให้ท่านพระพุทธโฆสะเดินทางไปยังลังกาทวีป เพื่อแปลเนื้อความแห่งอรรถกถาสิงหลกลับเป็นภาษามคธ โดยการแปลคัมภีร์อรรถกถาตั้งเดิม ได้แก่ คัมภีร์มหาอรรถกถา คัมภีร์มหาปัจจุรี และคัมภีร์มหากรุนที มาเป็นเค้าโครงในการแต่งคัมภีร์สมันตปาสาทิกา โดยพระพุทธโฆสะได้แต่งนิทานวรรณนาเข้าประกอบเนื้อความ พร้อมทั้งอธิบายเนื้อความไปตามลำดับ (E.W. Adikaram, 1953, p. 5) โดยเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ปรากฏในส่วนของนิทานกถาชื่อว่า พาหิรนิทาน ซึ่งได้อธิบายถึงการทำตติยสังคายนา และเป็นการบอกเล่าพระราชประวัติของพระองค์

2. คัมภีร์มหาวิงสะ หรือ มหาวงศ์ เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนายุคต้น จัดอยู่ในประเภทของคัมภีร์ปกรณ์วิเสส หมวดพงศาวดารลังกาทวีปที่แต่งเป็นภาษาบาลี ตำนานที่ว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาลังกาทวีป แสดงเรื่องพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายผู้มีคุณยิ่งใหญ่ และพระราชผู้ยิ่งใหญ่ ตั้งแต่พระเจ้ามหาสมตแห่งชมพูทวีป พระเจ้าวิชัย ปฐมบรมกษัตริย์แห่งเกาะลังกา จนถึงพระเจ้าสิริวิกรมหรือศรีวิกรม พระราชาองค์สุดท้ายแห่งเกาะลังกา และแสดงเรื่องการที่พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปยังนานาประเทศ คัมภีร์มหาวิงสะ (มหาวงศ์) เป็นวรรณกรรมที่ดีเยี่ยมของลังกา เป็นพงศาวดารที่สมบูรณ์ที่สุดของลังกา นักประวัติศาสตร์อาศัยเป็นหลักฐานอ้างอิงมาก ในประเทศไทยซึ่งได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนา นิกลยลังกาวงศ์โดยตรง บรรดาวรรณกรรมหรือวรรณคดีบาลี นอกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาแล้ว กล่าวได้ว่า ไม่มีวรรณกรรมไหนที่สำคัญและได้รับการอ้างอิงมากไปกว่าคัมภีร์มหาวิงสะ (พระมหานามเถระและคณะ, 2553) ดังนั้น หากกล่าวถึงความเป็นมาของคัมภีร์มหาวิงสะ ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ สันนิษฐานว่าหนึ่งช่วงคนหลังจากนั้น ท่านมหานาม ก็ได้เขียนงานอันยิ่งใหญ่ของท่านขึ้นคือ คัมภีร์มหาวิงสะ ท่านผู้นี้มิได้เป็นนักประวัติศาสตร์และนอกจากวัตถุดิบที่ผู้แต่งก่อนหน้าท่าน 2 คนใช้แล้ว (หมายถึงผู้แต่งที่ป้างสะกับพระพุทธโฆสะ) แล้วก็มีแต่นิยายที่มีผู้นิยมเล่าสืบ ๆ มาเท่านั้น ที่ท่านมหานามได้นำมาเป็นแนวของการเขียน ท่านผู้นี้จัดเป็นศิลปินทางวรรณกรรม ผู้มีศิลปะในการประพันธ์อย่างแท้จริง หนังสือของท่านจัดเป็นนิยายประพันธ์ที่มีความสละสลวยไพเราะดีเด่นยิ่ง ท่านยกเอาพระพุทธานุภาพ ซึ่งเป็นที่เคารพรักของประชาชน ทรงพิชิตกองทัพ ทมิฬผู้รุกรานขึ้นเป็นพระเอกของเรื่องตอนใดที่ผู้เขียนกล่าวถึงกษัตริย์องค์อื่น ๆ และพูดถึงพระเจ้าอโศกก็เป็นเพียงการกล่าวนำหรือเป็นบทส่งท้าย เพื่อเข้าไปสู่เนื้อเรื่องตอนสำคัญเท่านั้น (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 441-442)

นอกจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่อธิบายมาในข้างต้นแล้วนั้น ปรากฏว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ยังมีวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน หรือที่เรียกว่า ตำนานฝ่ายสันสกฤต ที่กล่าวถึงประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชมีอยู่เพียงหนึ่งเรื่อง ซึ่งปรากฏอยู่ในปกรณ์สันสกฤตที่มีชื่อว่า อโศกาวทาน ปกรณ์เรื่องนี้ถูกค้นพบที่พุทธาราม ในประเทศเนปาล โดยไบรอัน ฮัทธัน ฮอดจ์สัน เมื่อปีพุทธศักราช 2363 – 2386 ยูจีน เบอร์นุฟ นักค้นคว้าชาวฝรั่งเศสได้แปลจากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาฝรั่งเศส และต่อมาได้มีการแปลจากภาษาฝรั่งเศสมาเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ชื่อหนังสือว่า Legends of Indian Buddhism ราวปีพุทธศักราช 2470 นายสุข พูลสุข ได้นำฉบับภาษาอังกฤษมาแปลเป็นภาษาไทย โดยใช้ชื่อหนังสือว่า พระเจ้าอโศก โดยปัจจุบันมีการจัดพิมพ์โดยมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (ยูจีน เบอร์นุฟ, 2566) เรื่องการแต่งอโศกาวทาน ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ สันนิษฐานว่า “อโศกาวทานแต่งขึ้นที่ลุ่มแม่น้ำคงคา ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่งยังไม่เป็นที่ทราบกัน แต่บางทีอาจล่าช้ามาจนถึงศตวรรษที่ 3 แห่งศักราชของเรา (พุทธศตวรรษที่ 9) อโศกาวทานนี้เป็นประมวลของนิยายที่มีชื่อว่า ทิพยวาทาน ชื่อของคัมภีร์มีสาระน่าหนักสำคัญที่คลุมเครืออยู่ คำว่า อวทาน แปลว่า เรื่อง แต่โดยที่คัมภีร์นี้กล่าวโดยสรุปแล้วใช้บรรยายชีวประวัติบุคคลผู้มีชื่อเสียงเด่นในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นหนังสือที่อยู่ในจำพวกประมวลชีวประวัติเหมือน ๆ กับ Vitae Sannatorum ของศาสนาคริสต์นิกาย” (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 440)

หลักฐานลายลักษณ์อักษรแห่งที่ 2 ได้แก่ ศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ กล่าวได้ว่า มีเนื้อหาบันทึกเกี่ยวกับหลักคำสอนทางจริยธรรมชั้นพื้นฐาน เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น และการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระองค์ คุณนาร์ คัลโม กล่าวไว้ว่า เนื้อความในจารึกดังกล่าวเหล่านี้ มักจารึกด้วยภาษาท้องถิ่น คือจารึกด้วยภาษาปรากฤตทั้งหลายแบบ รวมทั้งภาษากรีก และภาษาอราแบก โดยใช้อักษรพราหมีในการจารึก (คุณนาร์ คัลโม, 2562: 108-109) ตัวอย่างเช่น เนื้อความในศิลาจารึกลุมพินี-ลุมพินีวัน กล่าวถึงพระเจ้าอโศกเสด็จไปสักการะที่ประสูติของพระพุทธเจ้า ดังเนื้อความว่า “เทวานปิเยน ปิยทสินา ลาชีนา วิสทิวสากิสเตน อถน อาคาง มหิยเต ทิท พุเต ชาเต สกยมนิติ สิลา วิคทภิจา กาลาปิต สิลาทเถจ อุตปาติเต ทิท ภคว ชาเตตฺต ลุมมิกามะ อพสิเกกเกฏเฐ อถกคิเยจ” แปลความได้ว่า “...พระเจ้าเทวานัมปิเยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ ครองราชย์สมบัติได้ 20 ปี ได้เสด็จมาสักการะพระพุทธเจ้า พระมุนีแห่งศากยะทรงประสูติ ณ สถานที่นี้ ศิลารูปอัสตรได้ประดิษฐานไว้ เสาศิลาดได้จารึกไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสูติ ณ สถานที่นี้ ชาวบ้านลุมพินีได้รับการงดเว้นการเก็บภาษีทางศาสนา และเสียภาษีที่ดินเพียง 1 ใน 8 เท่านั้น...” (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 259-260)

ในศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช นอกจากจะเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ศิลาจารึกยังแสดงให้เห็นถึงหลักของการปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมุ่งศึกษาและปฏิบัติมาตลอดหลายปี พระองค์ทรงเห็นว่า หากพสกนิกรของพระองค์เอง พึงปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่ทรงจารึกไว้แล้ว ย่อมที่จะนำความสุขสงบ ความเกษมสำราญมาสู่พระราชอาณาจักร และพสกนิกรของพระองค์ได้ ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวนี้ แท้จริงแล้วมิใช่หลักธรรมที่พระองค์ทรงคิดค้นขึ้น ดังที่กล่าวมาแล้วว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงศึกษาและปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา โดยหลักธรรมที่พระองค์ทรงมุ่งเน้น คือการไม่เบียดเบียนชีวิต ความมีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ ให้ความเคารพต่อผู้มีพระคุณอย่างบิดามารดา และรวมถึงการสงเคราะห์พสกนิกรด้วยธรรมปฏิบัติ

ดังตัวอย่างเนื้อความในศิลาจารึกพระเจ้าอโศกที่ว่า “ไม่มีการสงเคราะห์ใด มีคุณค่าคุณการ สงเคราะห์ด้วย ธรรมปฏิบัติ ความเป็นมิตรแท้ในธรรม ความ เสรีภาพในธรรม ความเป็นเครือญาติในธรรมความสงเคราะห์ ด้วยธรรมปฏิบัติประกอบด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้องของบ่าวและนาย การเคารพเชื่อฟังโอวาท ของมารดาบิดา การปฏิบัติที่ถูกต้องต่อมิตรสหาย เครือญาติ นักบวช และพราหมณ์ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิตเพื่อบูชา ยัญพิธี” (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 259-260)

พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 3 เชื้อสายราชวงศ์โมริยะ พระ ราชอาณาจักรของพระองค์มีชื่อเรียกว่า นครปาตลีบุตร ในแคว้นมคธ โดยมีอาณาเขตตั้งอยู่ใจกลางชมพูทวีป หรืออนุทวีปอินเดีย ปัจจุบันคือรัฐมध्यประเทศ ในตำนานฝ่ายพระบาลี กล่าวว่า พระเจ้าจันทคุตตะเป็นปฐม กษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ พระองค์ทรงได้พระราชสมบัติจากการสนับสนุนของจามักพราหมณ์ ที่ปลงพระ ชนม์พระเจ้าธนนันทะกษัตริย์พระองค์ที่ 9 แห่งราชวงศ์นั้นด้วยความโกรธ และสถาปนาจันทคุตตะ โมริยะ ขึ้นครองราชย์สมบัติ พระเจ้าจันทคุตตะนั้นเสวยราชย์ได้ 24 ปี พระราชโอรสของพระองค์พระนามว่า พินทุ สาร เสวยราชย์ได้ 28 ปี พระราชโอรสของพระเจ้าพินทุสารปรากฏว่ามีถึง 101 พระองค์ มีพระสุมนราช กุมารเป็นพระเชษฐาภคินของเหล่าพระราชโอรสทั้งหมดของพระเจ้าพินทุสาร ในบรรดาพระราชโอรสเหล่านั้น พระอโศกราชกุมารทรงมีบุญญาธิการ และพระเดชาานุภาพ ทรงมีพระกำลังฤทธิ์ (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553)

เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกยังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าพินทุสารได้พระราชทานตำแหน่งพระ อุปราชปกครองแคว้นวันตีแก่พระองค์ ก่อนจะเสด็จไปสู่เมืองอุชเชนี ทรงเสด็จเข้าไปประทับพักแรมที่เวทิ สนคร ระหว่างที่ประทับอยู่ ณ เวทิสนครแห่งนี้ พระอโศกราชกุมารได้ทรงรับธิดาของเวทิสเศรษฐี นามว่า เวทิ สา มาเป็นอัครมเหสี ซึ่งต่อมาพระนางเวทิสาทรงครรภ์ แล้วได้ประสูติพระโอรสพระนามว่า พระมหินทกุมาร และล่วงไปอีก 2 ปี ก็ทรงประสูติพระธิดาทรงพระนามว่า สังฆมิตตา ที่เมืองอุชเชนี ในเวลาที่พระกุมารมีพระ ชันษาได้ 14 ปี พระเจ้าพินทุสารผู้เป็นพระราชบิดาทรงพระประชวรหนัก และเมื่อพระราชบิดาสวรรคต พระองค์จึงเสด็จกับไปยังนครปาฏลีบุตร เพื่อแย่งชิงราชสมบัติ ยึดพระนครทั้งหมดไว้เป็นของพระองค์ และ ทรงประหารพระเชษฐาภคินต่างพระมารดาถึง 99 พระองค์ ยกเว้นแต่ติสสกุมาร พระอนุชาผู้ร่วมพระมารดา เดียวกันกับพระองค์ เหตุแห่งอกุศลกรรมในครั้งนี้ พระองค์จึงถูกขนาบพระนามว่า จันทรโศก หลังการสำเร็จ โทษพระเชษฐาภคินแล้ว พระเจ้าอโศกครองราชย์อยู่ถึง 4 ปี และในปีพุทธศักราช 218 ก็ทรงอภิเษกพระองค์ เป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครปาฏลีบุตร ทรงมีพระราชอาญาแผ่ไปตลอดทั่วทั้งแผ่นดิน และส่วนพระนางเวทิสานั้น เมื่อพระเจ้าอโศกทรงขึ้นครองราชย์แล้ว พระนางจึงได้ส่งพระมหินทกุมารกับพระธิดาสังฆมิตตาไปยังนคร ปาฏลีบุตร โดยพระนางมิได้ทรงเสด็จไปด้วย แต่ทรงประทับอยู่ที่ตำหนักของพระประยูรญาติ ณ เวทิสนคร (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553)

หลักฐานตำนานฝ่ายสันสกฤต จากเนื้อความตอนต้นที่ปรากฏในคัมภีร์อโศกาวทาน ได้อธิบาย ความเป็นมาของพระเจ้าอโศกมหาราช และราชวงศ์ของพระองค์ ก่อนข้างมีความแตกต่างจากตำนานฝ่ายพระ

บาลีกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ส่วนอื่น ๆ ที่มีการกล่าวเรียงลำดับของราชวงศ์ที่ปกครองแคว้นมคธไว้อย่างชัดเจน โดยราชวงศ์โมริยะ (สันสกฤตอ่านว่า เมาริยะ) ของพระเจ้าอโศกมหาราชอยู่ในลำดับที่ 4 และเริ่มต้นราชวงศ์ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 2 แต่ในเนื้อความตอนต้นของอโศกาวทานได้อธิบายว่า

ในอดีตกาล พระเจ้าพิมพิสารได้เสวยราชสมบัติ ณ กรุงราชคฤห์ พระองค์มีพระราชโอรสที่ได้สืบสันตติวงศ์ต่อมาคือพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอชาตศัตรูมี ฯลฯ พระเจ้าอุชชายิน พระเจ้าอุชชายินมี ฯลฯ พระเจ้ามันทะ พระเจ้ามันทะมี ฯลฯ พระเจ้าสหาลิน พระเจ้าสหาลินมี ฯลฯ พระเจ้าตุลกุจิ พระเจ้าตุลกุจิมี ฯลฯ พระเจ้ามหนทล พระเจ้ามหนทลมี ฯลฯ พระเจ้าปเสนชิต พระเจ้าปเสนชิตมี ฯลฯ พระเจ้านันทะ พระราชโอรสของพระเจ้านันทะคือพระเจ้าพินทุสาร พระเจ้าพินทุสารครองกรุงปาตลีบุตร พระองค์มีพระราชโอรสนามว่า สุสีมะ (ยูจีน เบอร์นูป, 2566: 14)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า อโศกาวทาน จะมีเนื้อหาที่ขัดแย้งและแตกต่างออกไปจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ก็ตาม เหตุผลคงเป็นเพราะว่า อโศกาวทานนี้ แต่งขึ้นมาในลักษณะของนิยาย จึงมีเนื้อหามุ่งเน้นไปในรสแห่งวรรณกรรมมากกว่าความตรงไปตรงมาทางประวัติศาสตร์ แต่เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่า ความแตกต่างของเนื้อหาในอโศกาวทานนั้น มีการกล่าวถึงพระราชประวัติตอนต้นของพระเจ้าอโศกมหาราชอย่างละเอียด อาทิเช่น เหตุการณ์ในตอนที่พระองค์ประสูติ ในอโศกาวทาน กล่าวว่า พระเจ้าพินทุสารทรงสถาปนาพระมารดาของพระเจ้าอโศกมหาราชไว้ในตำแหน่งพระมเหสีเอก ต่อมาพระนางก็ทรงพระครรภ์เมื่อครบกำหนดก็ประสูติพระโอรสพระองค์หนึ่ง เมื่อพระเจ้าพินทุสารได้ทำการสมโภชพระโอรสที่ได้ประสูติด้วยมหรธรมอย่างใหญ่แล้ว จึงตรัสถามพระนางว่า เจ้าจักขนานนามพระโอรสว่าอะไร พระนางทูลว่า เมื่อประสูติหม่อมฉันมิได้เจ็บปวด เพราะเหตุนี้ขอให้ขนานนามพระโอรสว่า อโศก (ยูจีน เบอร์นูป, 2566: 15-16)

จากหลักฐานข้างต้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่ปวังสะ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาวงศ์ในฝ่ายเถรวาท และอโศกาวทานในฝ่ายมหายาน เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ต่างมีเนื้อหาที่สามารถนำมาเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ของพระเจ้าอโศกมหาราชได้อย่างน่าอัศจรรย์ กล่าวคือ คัมภีร์ฝ่ายมหายานบอกเล่าเรื่องราวของพระองค์ตั้งแต่ประสูติ และปิดท้ายเรื่องด้วยการเสด็จสวรรคต คัมภีร์ฝ่ายเถรวาทบอกเล่าเรื่องราวในช่วงที่พระองค์ทรงเป็นพระอุปราชาปกครองแคว้นวันตี การเสด็จขึ้นครองราชย์ และทรงหันพระทัยมานับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักฐานที่มาเติมเต็มในเนื้อความในวรรณกรรมทั้งสองมีความลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นนั้น ได้แก่ ศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ที่บอกเล่าเหตุการณ์สงครามในลิงคะ อันเป็นเหตุให้พระองค์ทรงวางดาบ งดการเข่นฆ่า ละเว้นการเบียดเบียนชีวิต หันมานับถือพระพุทธศาสนา การกล่าวถึงพระราชกรณียกิจต่าง และรวมถึงการวางรากฐานทางสังคมด้วยมิติทางธรรม คือการปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม กับทรงแนะนำพสกนิกรของพระองค์มุ่งปฎิบัติเพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม

มูลเหตุของการนับถือพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช

หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นมคธแล้ว พระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธาดำเนินรอยตามพระราชบิดาของพระองค์ คือ พระเจ้าอโศกมหาราชทรง

เลี้ยงพราหมณ์ฝ่ายลัทธิที่นับถือพระพรหม จำนวน 60,000 คน ซึ่งพระองค์ทรงเลี้ยงพราหมณ์เหล่านั้น เป็นเวลาตลอด 3 ปี อย่างไรก็ตาม ในตำนานฝ่ายพระบาลี หรือวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเถรวาท อันได้แก่ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา และคัมภีร์มหาวังสะ อธิบายให้เห็นว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเปลี่ยนพระทัยหันมานับถือพระพุทธศาสนา เนื่องด้วยทรงทอดพระเนตรเห็นอาการอันไม่สงบเสงี่ยมของพราหมณ์เหล่านั้นในโรงอาหาร พระองค์ทรงพระราชดำริว่า จักเลือกถวายทาน ฉะนั้น พระองค์จึงทรงโปรดให้เจ้าลัทธิต่าง ๆ เข้าเฝ้าทรงพิจารณาดูอากัปกิริยาที่ละพวก และให้จัดเตรียมอาหารให้บริโภคนแล้วส่งกลับไป อยู่มาวันหนึ่ง พระองค์ทรงประทับอยู่ใกล้พระสีหบัญชร ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณรนักพรตผู้สงบเดินไปตามทางหลวง พระองค์ทรงเกิดมีพระทัยเลื่อมใสในอาการอันสงบของนิโครธสามเณร จึงทรงรับสั่งให้มหาดเล็กเชิญนิโครธสามเณรเข้ามาในวัง และนิมนต์นั่งบนอาสนะที่สมควร พระเจ้าอโศกมหาราชทรงถวายภัตตาหารแก่นิโครธสามเณร เมื่อนิโครธสามเณรอิ่มเป็นที่เรียบร้อย ทั้งสองจึงได้สนทนาธรรม ขณะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้ตรัสถามถึงพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน นิโครธสามเณร จึงแสดงอัปมาทวรรคถวายพรแต่พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อทรงสดับพระธรรมเทศนาอัปมาทวรรคนั้นแล้ว พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในบรรพพระพุทธศาสนาของพระชินเจ้า (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553)

มูลเหตุของการนับถือพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ตำนานฝ่ายสันสกฤต มีเนื้อหาค่อนข้างคล้ายกันกับตำนานฝ่ายพระบาลี หากเพียงแต่แตกต่างกันที่ตัวบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ ซึ่งผู้ชี้้นำให้พระเจ้าอโศกทรงกลับพระทัยหันมานับถือพระพุทธศาสนานั้น ในอโศกาวทาน ได้อธิบายว่า พระเจ้าอโศกได้ทรงแต่งตั้งจันชทริกะ คนหินชาติดูร้ายผู้ฆ่ามารดาและบิดาของตน ให้เป็นเพชฌฆาตประหารชีวิตคนที่กระทำความผิดพระราชอาญา จันชทริกะจึงได้ทูลขอพรกับพระเจ้าอโศกว่า หากผู้ใดผ่านเข้ามายังเรือนของตน คนผู้นั้นจักมิได้กลับออกไป เรือนของจันชทริกะจึงเปรียบได้ดังขุมรกที่มีการทรมาน วันหนึ่งสามเณรนามว่า สมุท เทียวบิณฑบาตไปยังพระนคร โดยปราศจากความไม่คุ้นเคยต่อถิ่นฐาน ท่านได้เข้าไปสู่เรือนของจันชทริกะ นายเพชฌฆาตเมื่อเห็นสามเณรสมุทก็จะทำการประหารเสียทันที สามเณรร้องให้ด้วยความเสียดายที่สรีระนี้จะถูกทำลายโดยที่ยังไม่แจ้งพระนิพพานเพราะถูกขัดขวางเสียก่อน จึงอ้อนวอนให้จันชทริกะรอกการประหารชีวิตไว้ 1 เดือนก่อน นายเพชฌฆาตผู้นี้ยอมให้ ขณะที่สามเณรสมุทถูกจองจำภายในเรือนเพชฌฆาตแห่งนี้ ได้เห็นการประหารชีวิตของผู้คน ด้วยความสลดใจจึงได้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของชีวิตมนุษย์ ในยามราตรีสามเณรสมุทจึงบรรลุปะเป็นพระอรหันต์

เมื่อถึงเพลารุ่งเช้าตรงกับวันครบรอบ 1 เดือนพอดี จันชทริกะ นายเพชฌฆาตผู้ปราศจากความเมตตา มีใจแข็งประดุจศิลา บันดาลโทษโดยมิได้เกรงกลัวต่อผลกระทบในเบื้องหน้า ได้ตรงเข้าจับสามเณรสมุทโยนลงไปในหม้อเหล็กใบใหญ่ ซึ่งบรรจุไปด้วยเปือกตมระคนด้วยโลหิตและไขมัน และจุดเพลิงอย่างแรงขึ้น ภายใต้ม้อ แต่ถึงอย่างนั้นไฟและความร้อนก็ไม่อาจทำอันตรายต่อสามเณรสมุทได้ ในทางกลับกัน จันชทริกะเห็นสามเณรสมุทได้นั่งสมาธิอยู่บนดอกอุบล ด้วยความอัศจรรย์จึงรีบไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศกทรงทราบ เมื่อพระองค์เสด็จมาถึงพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ทรงทอดพระเนตรเห็นความอัศจรรย์อันสามเณรสมุทได้แสดงให้เห็นเป็นปรากฏ ก็ทรงเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ส่วนจันชทริกะ แม้ว่า สามเณรสมุทจะแสดงให้เห็นถึงความจริงปานใด ด้วยใจที่หินชาติ ก็ไม่อาจกลับตัวเสียใหม่ได้ เขาจึงได้รับผลกระทบไปตามลำดับ พระเจ้าอโศกเมื่อทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์มีพระราชประสงค์ในการทรงทำนุบำรุง

พระพุทธศาสนา ด้วยการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ และพระองค์ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ข้าราชการบริหารทำการสร้างพระสถูปเพื่อการเคารพบูชา และระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อโศกาทานได้อธิบายเรื่องการสร้างพระสถูปเจดีย์ไว้ตรงกันกับตำนานฝ่ายพระบาลี ดังเนื้อความที่ว่า “พระองค์โปรดให้สร้างผอบทองเงิน แก้วผลึก แก้วมรกต เป็นจำนวน 84,000 เพื่อบรรจุพระบรมธาตุ ภายหลังพระราชทานผอบทั้งสิ้นนั้น พร้อมด้วยเครื่องตริง (สำหรับติดฝา) แก่ยักษ์ให้แจกจ่ายไปทั่วปฐพีมณฑลจนจดของมหาสมุทร มีเมืองใหญ่ เมืองกลาง และเมืองเล็กน้อยที่พลเมืองมีทรัพย์ถึงโกฏิ และทุก ๆ เมืองนั้นโปรดให้สร้างศิลาจารึกพระธรรมไว้ด้วยแผ่นหนึ่ง (ยูจีน เบอร์นฟ, 2566: 25-35)

ในศิลาจารึก The Fourteen Rock Edicts แผ่นที่ 13 เป็นหลักฐานชัดเจนโดยตรงที่สะท้อนให้เห็นถึงปฐมเหตุเบื้องต้นในการนับถือพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ก่อนที่พระองค์จะทรงนำหลักธรรมวิชัยมาใช้ในการปกครองในช่วงเวลาต่อมา โดยประเด็นนี้ ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ อธิบายว่า ศิลาจารึกหลักที่ 13 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้จารึกหลังเกิดสงครามในแคว้นกลิงคะแล้ว 5 ปี (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 444) ซึ่งมีเนื้อความด่าว่า

พระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ ได้ทรงพิชิตแคว้นกลิงคะ เมื่อทรงครองราชย์ได้ 8 ปี ประชาชนแคว้นกลิงคะจำนวน 150,000 ถูกจับเป็นเชลย ประชาชนจำนวน 100,000 ถูกฆ่าตายในสงคราม นอกจากนี้ประชาชนจำนวนมากได้เสียชีวิตในสงครามหลายครั้ง หลังจากที่แคว้นกลิงคะได้ผนวกเข้ากับพระราชอาณาจักรแล้ว การคุ้มครองจริงจึงซึ่งธรรมเนียมปฏิบัติของพระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ ความรักซึ่งพระสัทธรรมของพระองค์ การเผยแผ่พระสัทธรรมได้มีขึ้น ความสำนึกของพระองค์ ของพระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพได้อุบัติขึ้นภายหลังการมีชัยเหนือแคว้นกลิงคะ เพราะว่า การมีชัยเหนือดินแดนที่ไม่เคยมีชัยมาก่อนเกี่ยวกับการเข่นฆ่า ความตาย การจับเชลย ข้อนี้ นับเป็นเรื่องความเศร้าโศกเสียพระทัยอย่างลึกซึ้งของพระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ (นวม สวณทรัพย์, 2543: 262-263)

สงครามในแคว้นกลิงคะเป็นปัจจัยที่ทำให้พระองค์เกิดความสลดพระทัย และไม่มี ความมุ่งมั่นที่จะทำสงครามขยายพระราชอาณาจักรต่อไป สิ่งที่พระองค์ทรงคำนึงถึงมากกว่าการมีพระราชอำนาจที่แผ่ปกคลุมทั่วทั้งชมพูทวีปนั้น คือการที่ผู้คนในชมพูทวีปและเหล่าพสกนิกรอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้การปกครองโดยธรรมของพระองค์ ฉะนั้น เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ทรงมีความ ขวนขวายที่จะทราบถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และพึงถือปฏิบัติในธรรมนั้น เพื่อความเจริญของทางธรรม เมื่อพระองค์ได้เข้าถึงธรรมอันประเสริฐแล้ว ก็ทรงเล็งเห็นว่า ชัยชนะที่ทรงถือน่ายิ่งใหญ่ที่สุด ได้แก่ ธรรมวิชัย ดังนั้น พระเจ้าอโศกจึงได้ทรงริเริ่มให้พสกนิกรของพระองค์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรม ซึ่งในสมัยที่พระองค์ทรงปกครอง แผ่นดินนั้นปราศจากสงครามเต็มไปด้วยความสงบสุข พสกนิกรของพระองค์ดำรงตนเปรียบดังการเป็นสหายกับเทวดา คือ การเป็นผู้มีความละอายต่อบาปและเกรงกลัวต่อบาป ดังนั้น พระราชอาณาจักรในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงเปรียบประดุจดังสวรรค์บนโลกมนุษย์ก็มีปาน

การเดินทางบนเส้นทางธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช

เมื่อพระเจ้าอโศกมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พระองค์ทรงบริจาคทานเป็นจำนวนมากแก่พระภิกษุสงฆ์ ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาปรากฏเนื้อความตอนหนึ่งที่ว่า เมื่อพระเจ้าอโศกทรงพบนิโครธสามเณร และทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว วันรุ่งขึ้นพระองค์ทรงถวายภัตแก่พระภิกษุจำนวน 32 รูป และนอกเหนือจากนี้พระองค์ยังทรงรับสั่งให้นายช่างสร้างมหาวิหาร ชื่อว่า อโศการาม และทรงตั้งภัตไว้ถวายพระภิกษุจำนวน 600,000 รูป พร้อมทั้งรับสั่งให้สร้างพระสถูปเจดีย์ขึ้นเป็นจำนวน 84,000 สถูป ประดิษฐานทั่วชมพูทวีป เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระมหานามเอระ และคณะ, 2553) โดยการที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระดำริให้จัดสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาอย่างพระสถูปเจดีย์ ถือได้ว่าเป็นการเผยแผ่พระศาสนาอย่างหนึ่ง ในสมัยยุคอินเดียบราณ การที่บุคคลจะเข้าถึงพระพุทธศาสนา ไม่ได้เกิดจากการศึกษาหลักธรรมเพียงอย่างเดียว เนื่องด้วยระบบการศึกษา การอ่าน การเขียน อาจยังจำกัดไว้เฉพาะกลุ่มชนชั้นนำเท่านั้น ดังนั้น พระสถูปเจดีย์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ เหตุเพราะบุคคลเมื่อมองไปยังพระสถูปเจดีย์ มิได้เห็นเพียงแต่วานี้คือความงามทางพุทธศิลป์ แต่มีจิตน้อมระลึกไปถึงแก่นภายในองค์พระสถูปเจดีย์ คือ พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์เป็นผู้ประกอบด้วยพระคุณเป็นอย่างยิ่ง เมื่อบุคคลน้อมจิตไปอย่างนี้แล้ว ความสงบก็บังเกิดขึ้นในจิตใจ และตามมาด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ซึ่งในปัจจุบันพระสถูปเจดีย์สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ยังคงความสมบูรณ์ และมีความสง่างามเหลืออยู่ให้เห็นเป็นประจักษ์แก่สายตาмаกกระทั่งทุกวันนี้ โดยพระสถูปนี้ เรียกกันว่า พระสถูปแห่งสาณูจี ในราวพุทธศตวรรษที่ 24 กลุ่มนักโบราณคดีจากประเทศอังกฤษ โดยการนำของเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันทิงแฮม ได้เดินทางมายังอินเดียเพื่อทำการสำรวจโบราณสถานที่มีเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และได้พบเจอพระสถูปที่เมืองเวทิสา ซึ่งพระสถูปที่ค้นพบนั้นไม่ได้มีเพียงแค่พระสถูปเดียวเท่านั้น แต่ยังปรากฏว่ามีพระสถูปอีกเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นซากปรักหักพังบ้าง ทั้งที่มีความสมบูรณ์อยู่บ้าง ทั้งที่มีขนาดใหญ่บ้าง และทั้งที่มีขนาดเล็กบ้าง เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันทิงแฮมจึงได้เรียกพระสถูปเหล่านี้อีกชื่อหนึ่งว่า กลุ่มพระสถูปแห่งเวทิสา (The Bhilsa Topes)

ในตำนานฝ่ายพระบาลี เช่น คัมภีร์ทีปวังสะได้อธิบายว่า “ก่อนที่พระมหินทและคณะ พระเถระจะเดินทางไปยังลังกาทวีปเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้เดินทางไปยังภูเขาวทิสา แล้วพำนักอยู่ที่เจดีย์ศรีตามความประสงค์ แล้วพระมหินทก็ได้ไปถวายโอวาทแก่พระมารดา ให้พระมารดาตั้งอยู่ในสรณคมณ์ และศีล 5 ศีล 8” (กรมศิลปากร, 2566) คำว่า เจดีย์ศรี ที่ปรากฏในคัมภีร์ทีปวังสะนี้เป็นชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งของพระสถูปแห่งสาณูจี และพระวิหาร อาราม ที่ตั้งอยู่บนภูเขาวทิสา ซึ่งจากบันทึกการสำรวจของเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันทิงแฮม ที่ได้มีการบันทึกไว้ในปีพุทธศักราช 2397 ได้อธิบายถึงสถานที่ประดิษฐานองค์พระสถูปแห่งสาณูจี สอดคล้องกันกับตำนานฝ่ายพระบาลีว่า “พระสถูปตั้งอยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่เรียกว่า สาณูจี ซึ่งตั้งอยู่บนสันเขาหินทรายต่ำบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำเพตวา (ภาษาสันสกฤตเรียกว่า เวทราวตี) ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ของเวทิสา ประมาณ 5 ไมล์ครึ่ง (8 กิโลเมตรกว่า) และไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของภูพาลประมาณ 20 ไมล์ (32 กิโลเมตร) เนินเขามียอดราบและโดดเดี่ยว มีหน้าผาสูงชันไปทางทิศตะวันออก และทางทิศตะวันตกมีทางลาดเรียบ ๆ ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ในบริเวณเชิงเขา และบริเวณใกล้ยอดแตกออกเป็นชั้น ๆ ตามแนวหิน”

(Alexander Cunningham, 1854, p. 179) ลักษณะโดยรวมขององค์พระสถูปแห่งสาญจี ประกอบไปด้วย องค์พระสถูปทรงโอคว่ำ มีโตรณะ คือประตูทางเข้าสถูป ตั้งอยู่โดยรอบทั้ง 4 ทิศ บนโตรณะมีภาพสลัก สัญลักษณ์มงคลที่เรียกว่า ศรีวัตสะ รูปเหมือนทารก สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ และตรีรัตนะ รูปลักษณะเป็นสามง่าม สื่อถึงพระรัตนตรัย ทั้งสองสิ่งนี้เป็นเครื่องหมายอันมงคลที่จะอำนวยพรให้ผู้ผ่านโตรณะได้รับพรกลับไป นอกจากนี้แล้วบริเวณโดยรอบพระสถูปยังถูกล้อมรอบด้วยรั้วที่เรียกว่า เวทิกา เป็นรั้วที่ทำหน้าที่แบ่งแยกเขตพระสถูปออกจากพื้นที่ภายนอก (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2563: 50-53) ส่วนของตัวองค์พระสถูปในแต่ละองค์ ทั้งที่มีขนาดเล็ก และขนาดใหญ่แตกต่างกันไป โดยพระสถูปขนาดเล็กที่สุดสูงประมาณ 30 เซนติเมตร และพระสถูปที่ใหญ่ที่สุดอันเป็นสถูปประธานมีความสูงประมาณ 15 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางที่ฐาน 30 เมตร ภายในเป็นโถงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และพระธาตุของพระอรหันตสาวก ซึ่งบรรจุอยู่ในผอบดินเผา ปรากฏคำจารึกชื่อของพระอรหันตสาวกเป็นอักษรพราหมี

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ยังมีปรากฏในด้านอื่น ๆ อีกมาก อาทิเช่น ประมาณราวปีพุทธศักราช 235 พระเจ้าอโศกทรงอาราธนาให้พระภิกษุทั้งหลายอัญเชิญพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระกลับมายังนครปาฏลิบุตร เพื่อสอบชำระเหล่าเดียรฉัตรที่เข้ามาปลอมบวช เมื่อพระเจ้าอโศกทรงทราบแล้วว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นพวกเดียรฉัตรที่เข้ามาปลอมบวช จึงทรงมีบัญชาให้สิกภิกษุเดียรฉัตรผู้มีมิจฉาทิฐิทั้งหมด ซึ่งมีจำนวนถึง 60,000 รูป พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เมื่อได้กระทำคำสอนของพระพุทธเจ้าบริสุทธิตั้งเดิมได้แล้ว จึงได้กระทำตบิสังคายนาพระธรรมวินัย ณ อโศการาม โดยมีพระภิกษุสงฆ์ 1000 รูป โดยพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศก กระทำเสร็จภายในเวลา 9 เดือน พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระพิจารณาถึงการประดิษฐานพระพุทธศาสนา จึงได้ทรงพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจฉิมชนบทจำนวน 9 สาย ในเดือน 12 อันได้แก่ สายที่ 1 ได้ส่งพระมหัณณติกเถระไปยังแคว้นกัศมีระและคันธาระ สายที่ 2 ได้ส่งพระมหาเทวเถระไปยังมคธและมัลล สายที่ 3 ได้ส่งพระรักขิตเถระไปยังกาสี สายที่ 4 ได้ส่งพระโยนธัมมรักขิตเถระไปยังอปรนตประเทศ สายที่ 5 ได้ส่งพระมหาธรรมรักขิตเถระไปยังมหารัฐ สายที่ 6 ได้ส่งพระมหาธรรมรักขิตเถระไปยังแคว้นโยนกะ สายที่ 7 ได้ส่งพระมหัณณเถระไปยังทมิฬประเทศ สายที่ 8 ได้ส่งพระเถระ 2 รูป คือ พระโสณะกับพระอุตตระไปยังสุวรรณภูมิ และสายที่ 9 ได้ส่งพระเถระ 5 รูปผู้เป็นสัทธิดาของท่าน คือ พระมหินทเถระ พระอภิลักขิตเถระ พระอุตตเถระ พระสัมพลเถระ พระภัททสาเถระ โดยสั่งว่าท่านทั้งหลายจงประดิษฐานพระศาสนาของพระชินเจ้า อันนารัณมยใจไว้ที่เกาะลังกาอันนารัณมยใจเกิด (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553) ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังลังกาทวีป เริ่มต้นขึ้นในราวปีพุทธศักราช 236 พระมหินทเถระพร้อมเหล่าพระภิกษุและสามเณร เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังลังกาทวีป พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงฟังธรรมจากพระมหินทเถระเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ แลศาสนูปถัมภ์พระพุทธศาสนาในปีเดียวกันสามเณรสุมนะได้จัดหาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังพระสถูปในเมืองอนูราปุระ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงส่งราชทูตนำพระราชาสนันท์ขุลขอต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าอโศกจึงทรงนำกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์มาปักข้างในกระถางทอง พระสังฆมิตตาเถรีทรงอาสาเป็นผู้อัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปประดิษฐานที่ลังกาทวีป คุณนาร์ คัลโม นักวิชาการพระพุทธศาสนาชาวสวีเดน กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากก็คือพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่ไปสู่ลังกา เกาะลังกาเป็นเสมือนเกาะเล็ก ๆ อยู่ทางตอนใต้ของ

อินเดียที่ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นดินแดนอิสระภายใต้การปกครองของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระเจ้าอโศกได้ส่งพระมหินทเถระ พระราชโอรสของพระองค์ เป็นพระธรรมทูตไปยังเกาะลังกา พระมหินทเถระได้ทำให้พระเจ้าแผ่นดินลังกาเลิกการฆ่าสัตว์ และหันมานับถือพระพุทธศาสนา (คุนนาร์ คัลโม, 2562: 110-111)

พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช อีกประการหนึ่ง ที่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ตลอดช่วงชีวิตของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ทรงดำเนินตน บนเส้นทางธรรม อันได้แก่ การปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนแก่พสกนิกรด้วยการจาริกบนแผ่นศิลา ซึ่งศิลาจารึกธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น นอกจากจะเป็นระเบียบหรือหลักธรรมที่ใช้ในการปกครองของพระองค์แล้ว ศิลาจารึกยังเป็นวิธีการเผยแผ่หลักธรรมในอีกรูปแบบหนึ่งของพระเจ้าอโศกมหาราช คือ การเผยแผ่ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร คำว่า อโศกธรรม คือคำที่ปราชญ์พระพุทธศาสนาชาวตะวันตกใช้เรียกข้อธรรมที่จารึกลงบนเสาอโศก และแผ่นหินศิลา ซึ่งไม่ได้หมายถึง หลักธรรมที่พระองค์ทรงคิดค้นขึ้นมาเองแต่อย่างใด แต่หมายถึงหลักธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงน้อมนำมาปฏิบัติ กระทั่งเกิดประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิตของพระองค์เอง พระองค์จึงทรงนำมาปรับใช้ และให้จารึกเผยแผ่ลงบนเสาศิลา ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ กล่าวว่า ธรรมนี้แบ่งเป็นสามชั้น แต่ละชั้นแตกต่างกัน ชั้นที่หนึ่งเป็นหลักธรรม คือความดีที่ควรพึงประพฤติปฏิบัติ ชั้นที่สองเป็นหลักธรรมที่บรรพชิตพึงปฏิบัติ ชั้นที่สามเป็นหลักธรรมสำหรับคนที่เป็นชายหรือหญิง ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้ได้ดำเนินตามมรรคาเข้าสู่อรหัตตภาวะ พึงปฏิบัติและพึงรู้ ธรรมของบุคคลแต่ละชั้นที่กล่าวนี้ ชั้นหนึ่ง ๆ ก็มีลักษณะขอธรรมะเหมือน ๆ กันในชั้นนั้น ๆ ตลอดจนรายละเอียดต่าง ๆ ก็เหมือนกันในชั้นนั้น ๆ เท่านั้น ธรรมะที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงประกาศเป็นพระบรมราชโองการนั้น หมายถึง ธรรมะอย่างหนึ่งที่หนึ่งของธรรมะที่แบ่งออกเป็นสามชั้นนี้ เป็นธรรมะสำหรับคฤหัสถ์ ที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปในอินเดีย แต่เป็นธรรมะในรูปแบบที่พุทธศาสนิกชนได้ปรับใช้ให้เหมาะสมที่จะนำมาปฏิบัติ ธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ ได้บรรยายลักษณะที่เป็นหน้าที่ของคน ของคฤหัสถ์ที่ดีไว้ทั้งหมด แม้ศิลาจารึกพระเจ้าอโศกจะมีอายุนานแล้ว แต่ก็ยังใหม่และสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวโลกทั่วไปได้เสมอ มีความเข้าใจง่ายเป็นพิเศษ คุณลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง เป็นสิ่งที่น่าสนใจมากในทางประวัติศาสตร์ และทรงคุณค่าสูงล้ำ (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 450-451) ฉะนั้น ธรรมะที่นำมาแสดงไว้เป็นตัวอย่างในที่นี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าไม่น้อย จึงได้นำมาแสดงให้เห็นดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ศิลาจารึกอโศกธรรม

หมายเลข	อโศกธรรม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 1	1. ห้ามฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ 2. ห้ามชุมนุมเลี้ยงเหล้าฉลองกันอย่างเอิกเกริกเฮฮา
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 3	3. การเชื่อฟังบิดามารดาเป็นความดี 4. ความมีใจเอื้อเฟื้อต่อมิตรผู้คุ้นเคย ญาติ และสมณพราหมณ์เป็นความดี 5. การไม่ประทุษร้ายต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นความดี

หมายเลข	อโศกธรรม
	6. รู้จักประหยัดในการใช้จ่าย และหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาทเป็นความดี
พระราชดอการในศิลาจารึก หมายเลข 7	7. การฝึกตน 8. การชำระจิตใจให้สะอาด 9. ความรู้จักบุญคุณ 10. การผูกไมตรี เป็นคุณธรรมที่ปฏิบัติได้เสมอและเป็นคุณธรรมอันสูงสุดของคน แม้จะเป็นคนยากจนไม่สามารถให้สิ่งของใดแก่คนอื่นได้มาก ๆ ก็ตาม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 10-11	11. คนทั้งหลายประกอบพิธีกรรมหรือมงคล พิธีในยามป่วย ยามสมรส ยามคลอดบุตร หรือในยามเริ่มออกเดินทางไกล การประกอบมงคลพิธีเหล่านี้ล้วนเป็นพิธีที่ไร้สาระไม่มีค่าอะไร ยังมีการมงคลประการหนึ่งที่บุคคลควรประกอบเป็นการมงคลที่ไม่ไร้สาระอย่างมงคลที่กล่าวแล้ว แต่เป็นมงคลที่เต็มไปด้วยผลานิสงส์นั่นก็คือ มงคลอันประกอบด้วยธรรม การมงคลอันประกอบด้วยธรรมนั้นก็ คือ การปฏิบัติชอบต่อทาส และคนรับใช้ การยกย่องให้เกียรติแก่ครูบาอาจารย์ มีใจรักในสิ่งมีชีวิต ความมีใจเอื้อเพื่อต่อสมณพราหมณ์ สิ่งเหล่านี้และสิ่งอื่น ๆ อันคล้ายกัน เรียกว่า การประกอบด้วยธรรม ดังนั้น บิดามารดา บุตร พี่หรือน้อง คนที่เป็นนายเขาควรที่จะช่วยกันประกาศว่า มงคลอันประกอบด้วยธรรมนี้ ดีเยี่ยมโดยแท้ ควรปฏิบัติกันให้สำเร็จจนกระทั่งบรรลุถึงผลที่จำนงหมาย คนทั้งหลายกล่าวว่า ความเอื้อเพื่อเป็นความดี แต่ไม่มีทานใดไม่มีความช่วยเหลือใดที่จะดีเท่ากับการให้ธรรมทานแก่คนอื่น และช่วยเหลือคนอื่นให้ได้รับธรรม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 12	12. ควรให้เสรีภาพในทางศาสนา ควรเคารพให้เกียรติคนที่นับถือศาสนาอื่นทุกคน ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต ไม่ควรเหยียบย่ำศาสนาอื่น ยกศาสนาของตน การรักษาสารวัตรคำพูดเป็นสิ่งที่ชอบ ขอให้ใสสะอาดแสวงหา เพื่อความเจริญในศาสนาของตนเอง ถือเป็นกิจที่สำคัญยิ่ง

หมายเลข	อโศกธรรม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 2	13. ธรรมเป็นความดี แต่อะไรเล่าคือธรรม - ธรรม คือ ความพยายามลดความมัวเมาใจของตนให้น้อยลง ทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นเพิ่มขึ้นให้มาก ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อ ความจริง และความบริสุทธิ์ 14. คนเห็นกรรมดีที่ตนทำแล้วก็กล่าวว่า กรรมดีนี้เราได้ทำไว้แล้ว คนมักมองไม่เห็นกรรมชั่วของตน แต่เมื่อเห็นก็กล่าวว่า กรรมชั่วเราได้ทำไว้แล้ว กรรมนั้นเป็นกรรมชั่ว การตรวจดูกรรมที่ตนทำแล้วได้เช่นนี้เป็นของทำได้ยาก แต่คนก็ต้องคอยสอดส่องดูการกระทำของตนเอง คอยแนะนำตนว่า การกระทำเช่นนั้นและเช่นนั้นนำไปสู่หายนะ กรรมนั้นเป็นกรรมหยาบช้าทารุณเป็นความโกรธ เป็นความเย่อหยิ่ง ข้าพเจ้าจะคอยสอดส่องอย่างเข้มงวด มิให้ตัวข้าพเจ้าเองป้ายร้ายคนอื่นด้วยความริษยา การกระทำได้เช่นนี้ย่อมจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ข้าพเจ้าทั้งในโลกนี้และโลกหน้าเป็นแน่แท้

ดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า พระเจ้าอโศกมหาราชไม่เพียงเป็นผู้เผยแผ่หลักธรรมลงในศิลาจารึกเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย ในศิลาจารึกที่ค้นพบในมัสกี (Maski) จังหวัดโรเซอร์ กล่าวว่า

...เทวานัมปิยสส อโศกสส พระเจ้าอโศก ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ มีพระบรมราชโองการว่า เราได้ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกนานกว่า 2 ปีครึ่งแล้ว แม้กระนั้น ก็ได้ปฏิบัติเคร่งครัดแต่กาลบัดนี้ 1 ปีกว่าแล้ว เราได้อุปสมบทเป็นภิกษุ นับแต่กาลอุปสมบทมา เราปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดมาก ในห้วงกาลนั้นประชาชนทั้งหลายในชมพูทวีป ผู้มีเคยบูชาทวยเทพ ก็ได้บูชาทวยเทพ ข้อนี้อีกกุศลวิบากของการปฏิบัติธรรม กุศลวิบากนี้ มิใช่บรรลุได้โดยบุคคลผู้ยิ่งใหญ่เท่านั้นก็หามิได้ แม้คนสามัญ ผู้เลือกทางเดิน การบติธรรม ย่อมบรรลุความสุขมหาศาลในสวรรค์เช่นเดียวกัน โดยวัตถุประสงคนี้ ธรรมประกาศจึงได้อุบัติขึ้นขอประชาชนสามัญและชนชั้นสูง จงปฏิบัติธรรมทั่วหน้ากัน เพื่อนบ้านทั้งหลายของเรา ควรเรียนบทเรียนนี้ ขอการปฏิบัติ นี้จึงดำรงอยู่ชั่วกาลนาน วัตถุประสงคนี้ จะเพิ่มทวีมากขึ้น จะเพิ่มทวีอย่างมหาศาล อย่างน้อยที่สุด จะเพิ่มทวีครึ่งหนึ่ง วัตถุประสงคนี้ ต้องได้รับการจารึกลงบนแผ่นศิลาเมื่อโอกาสอำนวย และมาตราทั้งหลายต้องดำเนินการให้วัตถุประสงคนี้ ได้รับการจารึกลงบนเสาศิลาทั้งหลาย เสาศิลาทั้งหลายประดิษฐานไว้ในที่ทุกแห่งในราชอาณาจักรของเรา ดุลอาณาของท่าน ครอบคลุมพื้นที่เท่าใด ท่านต้องส่งธรรมลิขิตไปทั่วทุกหนทุกแห่งของพื้นที่นั้น คณะบุคคล 256 คน เป็นคณะปฏิบัติงานธรรมประกาศ... (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 241-2242)

ดังนั้น เนื้อความในศิลาจารึกข้างต้น จึงเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็น พุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด และเมื่อพระองค์ทรงผลของการปฏิบัติธรรมอันทรงคุณค่าแล้ว พระองค์จึงเผยแผ่ธรรมนั้นแก่พสกนิกรของพระองค์ให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมนั้นด้วย

ฉะนั้น การที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสนพระทัยเอาใจใส่ในพระพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งธรรม ดำรงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี จึงเป็นเหตุให้พระองค์ได้รับการยกย่องเชิดชูว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในประวัติศาสตร์ แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านมานานถึง 2307 ปี แต่พระนามของพระองค์ยังคงเป็นที่จดจำของผู้คนอยู่เสมอ อิทธิพลของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงแผ่ไปยังพระเจ้าแผ่นดินในยุคต่อมา ได้ถือเอาพระจริยวัตรของพระองค์เป็นแบบอย่าง เช่น เมื่อราวปีพุทธศักราช 653 พระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ต่างถิ่น เชื่อสายอินโด-ไซเชียน หรือกลุ่มชนเผ่าเร่ร่อนซีเลียที่อพยพเข้ามาয়ขมพูทวีป พระราชอาณาจักรของพระองค์ปกคลุมพื้นที่ในแถบประเทศปากีสถานและบางส่วนของอัฟกานิสถานในปัจจุบัน อันได้แก่ บากเตรีย ปัญจาบ คันทาระ กาศมีระ ตลอดจนมาถึงลุ่มแม่น้ำคงคาในมัธยมประเทศ เป็นต้น ศูนย์กลางพระราชอำนาจของพระองค์อยู่ที่เมืองปुरुषปุระนคร หรือเมืองเปศวาร์ในปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีว่า พระนามของพระเจ้าอโศกมหาราชยิ่งใหญ่ก็ก้องไปทั่วทั้งขมพูทวีป จึงไม่ใช่เรื่องที่น่าแปลก เมื่อพระเจ้ากนิษกะได้สดับพระเกียรติคุณของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว พระองค์จึงได้ตั้งพระราชปณิธานที่จะดำเนินพระราชจริยวัตรเช่นเดียวกันกับพระเจ้าอโศกมหาราช ดังจะเห็นได้จากการโปรดให้สร้างพุทธวิหารไว้เป็นที่ระลึก ทรงทำนุบำรุงบูรณะสถาปนาพระสถูปเจดีย์ ทรงบริจาคไทยทานถวายแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก เมื่อเวลาว่างจากราชการทรงฝึกฝนในการศึกษาพระธรรมวินัย และทรงสนทนาธรรมกับพระเถระผู้มีความแตกฉาน จากพระราชปณิธานที่ได้ทรงดำเนินตามพระเจ้าอโศกมหาราช ส่งผลให้พระเจ้ากนิษกะได้ทรงถูกขนานพระนามเปรียบดังพระเจ้าอโศกมหาราชองค์ที่ 2 (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543: 223-224)

สรุป

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์อินเดียโบราณในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 3 การที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงละเลิกในการทำสงคราม ทรงวางดาบหันมามุ่งหน้าศึกษาหลักธรรม และได้ทรงหมั่นงล่อแห่งธรรมให้ขับเคลื่อนไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วทั้งอาณาเขตในขมพูทวีป และส่วนที่เป็นปัจฉินตชนบท ด้วยพระมหากรุณาธิคุณนี้ พระองค์จึงได้รับการยกย่องสรรเสริญทั้งในทางโลก และในทางธรรม ซึ่งขนานพระนามของพระองค์ว่า ธรรมโคกราชหรือพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงธรรม มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ด้วยพระเกียรติคุณนี้เอง กล่าวได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติดี ประวัติศาสตร์เรื่องราวของพระองค์ที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา จึงมีประโยชน์และคุณค่าด้านประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง ซึ่งผู้ที่ได้อ่านวรรณกรรมพระพุทธศาสนา นี้ สามารถที่จะยึดถือพระเจ้าอโศกมหาราชว่าทรงเป็นแบบอย่างของการทำความดี เพื่อเข้าถึงชีวิตอันดีงามได้ อีกประการหนึ่ง การเรียนรู้ธรรมะไม่ใช่แค่การศึกษาตำราเพียงอย่างเดียว แต่สามารถที่จะเรียนรู้ธรรมะผ่านตัวบุคคลผู้เป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่ดีได้ ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา บุคคลที่ได้รับการยกย่อง และเอ่ยพระนามให้ปรากฏอยู่เสมอ ไม่ว่ายุคสมัยใดก็

คือ พระเจ้าอโศกหาราช ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงเป็นกษัตริย์ต้นแบบในพระพุทธศาสนา ที่ทรงใช้
ธรรมะในการปกครองและทรงเป็นกษัตริย์ที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ซึ่งได้แก่การทรง
วางรากฐานการปกครองด้วยหลักทศพิธราชธรรม การส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง
ๆ นอกชมพูทวีป ทรงเป็นผู้แนะนำให้พสกนิกรนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตน ซึ่งสิ่งที่
พระองค์ทรงกระทำทั้งหมด นำไปสู่ประโยชน์ที่เห็นได้เชิงประจักษ์ และเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีให้กับ
พระมหากษัตริย์ในยุคต่อมา

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2566). *พระคัมภีร์ที่ปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป*. แปล
โดย ปุ้ย แสงฉาย. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- คุณนาร์ คัลโม. (2562). *พระพุทธศาสนาในสายตาชาวพุทธตะวันตก*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราช
วิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- เชษฐ์ ดิงสัญชลี. (2563). *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: มิ
ว เซียมเพรส.
- ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์. (2562). *พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป*. แปลโดย สมัย สิงหศิริ. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- นวม สงวนทรัพย์. (2543). *พระเจ้าอโศกมหาราช*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรม
ราชูปถัมภ์.
- พระพุทธโอสถธนะ. (2563). *ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม 1*. แปลโดย กองตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์
ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต. (2553). *คัมภีร์มहाวังศ ภาค 1*. แปลโดย สุเทพ พรหมเลิศ.
พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยูจิน เบอร์นุฟ. (2566). *พระเจ้าอโศก*. แปลโดย สุข พูลสุข. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2543). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏ
ราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.
- อาร์นี โคแฮด. (2567). *Buddhism 101 พระพุทธศาสนา 101*. แปลโดย ชลลดา ไพบูลย์สิน. กรุงเทพมหานคร:
แอริโรว์.
- Alexander Cunningham. (1854). *The Bhilsa Topes or Buddhist Monuments of Central India: Comprising a Brief Historical Sketch of the Rise, Progress and Decline of Buddhism*. London: Smith, Elder.
- E.W. Adikaram. (1953). *Early History of Buddhism in Ceylon*. (2nd Ed.). Colombo: M.D. Gunasena Co., Ltd.
- H.G. Wells. (1949). *The Outline of History Vol. 1*. New York: Garden City Books.